

VÝVOJ ZEMĚDĚLSTVÍ V MEKLENBURSKU – PŘEDNÍCH POMOŘANECH S PŘIHLÉDNUTÍM K ROSTLINNÉ VÝROBĚ

*Die Entwicklung der Landwirtschaft in Mecklenburg-Vorpommern
unter besonderer Berücksichtigung der Pflanzenproduktion*

DR. WOLFGANG RÖHL

Rostock

Zusammenfassung

Seit der Herstellung der deutschen Einheit im Jahr 1990 hat sich unter den Bedingungen der Gemeinsamen Agrarpolitik (GAP) im Bundesland Mecklenburg-Vorpommern entsprechend den gesetzlichen Zielstellungen für die Umstrukturierung des Agrarbereiches eine vielfältig strukturierte, wettbewerbsfähige und nachhaltige Landwirtschaft herausgebildet. Sie ist gekennzeichnet durch das nebeneinander von privaten Familienbetrieben und juristischen Personen, die den Charakter von „Mehrfamilienbetrieben“ tragen. Mit dieser Unternehmensstruktur sowie einem an die Rahmenbedingungen der EU angepassten Anbauverhältnis ist es seither gelungen, bei den Mähdruschfrüchten überdurchschnittliche Ertragszuwächse und den Anschluss an das durchschnittliche Ertragsniveau der Bundesrepublik zu erreichen. Beim Winterraps ist Mecklenburg-Vorpommern der Fläche und den Erträgen nach zum führenden Anbaugebiet Deutschlands geworden.

Souhrn, klíčová slova

Od doby vzniku jednotné SRN v roce 1990 se v rámci podmínek společné agrární politiky (GAP) ve spolkové zemi M. – V. vytvořilo konkurenčeschopné a stálé zemědělství a to přiměřeně k zákoně stanoveným cílům pro změnu struktury agrární oblasti. Je charakterizováno vedle sebe stojícími soukromými podniky i právnickými osobami, které mají charakter „vícerodinných podniků“. S touto podnikovou strukturou, stejně jako s pěstitelskými vztahy, které jsou dány EU rámcovými podmínkami, se povedlo, dosáhnout u zrnin nadprůměrných přírůstků výnosu a vyrovnat se k průměru výnosové úrovně SRN. U ozimé řepky se M. – V. stalo podle plochy a výnosů přední pěstitelskou oblastí Německa.

Úvod

Od politické změny v roce 1989, která v agrární oblasti východního Německa vyřešila hluboko zasahující restrukturalizaci, uplynulo téměř 15 let. Nyní uplynulý časový úsek dal příležitost na základě vybraných ukazatelů ukázat, jaký rozvoj nabrala spolková země Meklenbursko-Pomořansko.

Agrární struktura

Výchozí situace roku 1989 byla poznamenána téměř naprostou absencí soukromých zemědělských podniků. Využitím zemědělských užitkových ploch v tehdejších 3 severních oblastech NDR, které v podstatě odpovídají ploše spolkové země Meklenbursko-Pomořansko, se věnovalo především 876 zemědělských výrobních družstev (LPG) a 126 znárodněných statků (VEG).

Podklad pro transformaci těchto agrárních struktur vytvořil zákon o strukturálním přizpůsobení zemědělství na sociální a ekologické tržní hospodářství v NDR – Zákon o zemědělském přizpůsobení z 29. června 1990. Tento byl se vznikem německé jednoty převzat do práva SRN a v mezidobí několikanásobně novelizován. Plánoval poskytnout rovnost šancí rolnickým rodinným hospodářstvím, dobrovolně vytvořeným družtvům a později také dalším právním formám (s.r.o., s.r.o ?, akciové společnosti) na základě soukromého vlastnictví půdy a vytvořit mnohočetně strukturovanou výkonnou a konkurenco schopnou oblast. Po zhodnocení spolkovou vládou (1) je tohoto cíle „v podstatě“ dosaženo. Dosavadní privatizace do vlastnictví SRN převzatých znárodněných statků nastala naproti tomu na základě rovněž Spolkovou komorou NDR uzavřeného a do spolkového práva převzatého zákona k privatizaci a reorganizaci znárodněného jmění (Zákon o poručnické správě) z 17. 6. 1990.

Podniková struktura vzniklá na těchto právních základech tak jako její další rozvoj do roku 2001 jsou zjevné z následující tabulky.

Tab. 1: Počet zemědělských podnikatelů vybraných právních forem v M. - P

Právní forma		1991	1993	1995	1997	1999	2001
Fyzické osoby	Jednotlivé podniky	2.328	3.197	3.796	3.861	3.724	3.770
	Z toho v hlavním zisku	1.160	1.465	1.479	1.283	1.392	1.266
	ve vedlejším zisku	1.168	1.732	2.317	2.578	2.332	2.504
	Osobní společnosti	196	433	600	660	708	690
Právnické osoby	Zapsaná společnost (družstvo)	279	251	223	205	196	181
	Společnost s ručením omezeným (s.r.o.)	268	394	367	359	388	396
	Ostatní	437	164	180	171	160	189
Celkový počet podniků		3.508	4.439	5.166	5.256	5.176	5.226

Po počátečních obtížích při novém nebo opětovném zřízení rolnických rodinných podniků na začátku 90. let se tyto staly zase určujícím elementem agrární struktury Meklenburska – Předních Pomořan (dále M. – V.). Konstantně přes 70% podniků jsou zemědělské jednotlivé podniky. Počet rodinných podniků vedených v hlavním zisku od pol. 90. let lehce klesl, naopak naproti tomu narostl počet podniků vedlejšího zisku. Tento vývoj souhlasí s trendem týkajícím se celého společenství (2). *Doluschitz a Schweinninger* oceňují, že vedlejší zisk představuje spíše „přechodnou formu k celistvému vyřazení (vystoupení) ze zemědělství“. Nicméně bývá vedlejšímu zisku v J. Německu přičítán nepříliš spolehlivý význam co do podstatné části tamějšího agrárního hospodářství.

V nárůstu se odráží také počet osobních společností, které ve srovnání s ostatními právními a podnikovými formami realizovaly v posledních letech nejvyšší pracovní produktivitu, nejvyšší výnosnost celkového kapitálu, stejně jako celkový přebytek příjmů.

Jeden z důvodů pro nárůst u osobních společností na jedné straně a úbytek u podniků s hlavním ziskem na straně druhé tkví v tom, že se jednotlivé podniky spojily s osobními společnostmi (Společnosti občanského práva – GbR.), aby tímto způsobem vylepšily využití faktorových zařízení a uzpůsobily k využití specializační efekty.

Ačkoli navzdory jinak znějícím agrárně-politickým předpovědím zemědělská družstva v nových spolkových zemích uhájily své místo na trhu a zlepšily svou konkurenceschopnost (4), jejich počet v minulých letech v M-V nepřetržitě ubýval. Naproti tomu byl obzvláště od roku 1997 zaznamenán nárůst u společností GmbH (s.r.o.). Nabízí se domněnka, že částečně došlo k „2. změně struktury“ v zemědělské oblasti a sice směrem od družstva směrem ke kapitálové společnosti. Rozhodujícím pro to se zdá být, že v případě konkurzu u s.r.o. je ručení společníků omezeno na 25000 eur, zatímco u družstva členové ručí veškerým svým majetkem. Také se může vedení podniků s.r.o. do jisté míry samostatně rozhodnout, zatímco určité rozhodnutí představenstva družstva vyžaduje souhlas členů shromáždění.

Podíl ostatních právních forem byl na začátku změny struktury zemědělství M. - V. s 12,6 % ještě velmi vysoký. Rozhodující pro to bylo, že ve statistice byly zahrnuty jak rozpad stávajících podniků, tak také správce (Treuhand) podniků. Dnes tvoří ostatní podnikové formy (e.V., GmbH Co. KG, akciové společnosti) mezi 3-4% celkového počtu podniků.

Hlavní produkční faktor - půda

Půda je a zůstane rozhodujícím základem každé zemědělské produkce. Procesy změny struktury byly proto v silném měřítku spojeny s procesem redistribuce (přerozdělování): ukončení dlouhotrvajících smluv a později upřednostňovaný půdní zisk podle Zákona o odškodnění, Zákona o regulaci otevřených majetkových otázek a o státních vyrovnáních pro vyvlastnění na základě rovnosti vlastnictví a výsostního postavení vlastnictví. Zákon o odškodnění a vyvlastnění EALG z 27.9. 1994. doznal obzvláště velkého významu. Jako výsledek vznikly zemědělské podniky, které disponují velkým množstvím půdy.

Z tab. 2 lze vyrozumět, že výměra půdy u právních osob se od počátku zvýšila. Na začátku změny struktury byla snížena výměra půdy následným podnikům (LPG) především vyštoupením členů/vlastníků půdy z JZD, tak i v důsledku vzniku rolnických rodinných podniků. Další důvod pro odběr půdy ležel v praxi s pronájmem půdy u správní společnosti (BVVG), pro správu zemědělských a lesních pozemků.

Tab. 2: Průměrná výměra půdy zemědělských podniků rozdílných právních norem v M.-V. v hektarech (Zdroj: Agrarberichte Mecklenburg-Vorpommern 1991 bis 2003)

Právní forma		1991	1993	1995	1997	1999	2001
Fyzické osoby	Jednotlivé podniky	103	163	180	223	218	244
	Z toho v hlavním zisku		4	18	23	25	30
	ve vedlejším zisku						
	Ostatní osoby	587	411	399	411	403	405
Právnické osoby	Zapsaná společnost (družstvo)	1.677	1.445	1.437	1.403	1.392	1.399
	Společnost s ručením omezeným (s.r.o.)		1.023	981	943	877	857
Průměr za všechny právní formy		582	304	275	263	272	269

Průměry představené na posledním řádku tab. 2 znázorňují skutečné vztahy jen podmíneně. Výmluvněji se proti tomu jeví sledování velikostních tříd podniků ve všech právních formách.

Tab. 3: Počet velikostních tříd zemědělských podniků na zemědělské půdě (Zdroj: Agrarberichte 1991 bis 2002 des Landes Mecklenburg-Vorpommern)

Zemědělské podniky v ha na závod	1991	1993	1995	1997	1999	2001
	Podíl na zemědělsky využívané půdě v %					
< 200	4,5	8,0	9,9	10,2	11,2	11,2
od 200 do < 500	3,4	12,6	15,3	17,0	19,0	19,2
> 500	92,1	79,4	74,9	72,8	69,8	69,5

Nárůst je možné konstatovat ve velikostních třídách pod 200ha, i od 200ha do 500ha. Podniky těchto velikostních tříd jsou především určeny osobám (jednotlivým podnikům, privátním společenstvem). Podniky, zaměřené na živočišnou výrobu, které neměly dostatek půdy pro krmení zvířat a odstranění chlévské mrvy, měly být vybaveny půdou. Celkem cca 70% zemědělské půdy je obhospodařováno podniky s výměrou nad 500ha.

Teprve nově nyní dochází k úbytku půdy obhospodařované právními osobami. Podniky směřují na základě svých finančních možností na zajištění svého hlavního faktoru – půdy. Na základě uplynutí a uzavřených dlouhodobých nájemních smluv ze začátku 90. let (pokud tyto nebyly prodlouženy na 18 let), jako vzrůstá počet soukromých prodejců půdy a dojde ke změnám se zřetellem ke struktuře půdního vlastnictví. Pro to mluví také v předchozích letech zaznamenaný úbytek podílu nájemních smluv na zemědělskou půdu, nárůst průměrných daní z nájmu i kupní ceny stejně jako prodejů půdy.

Tab. 4: Majetek a vlastnictví zemědělsky využívané půdy, nájemní daň(úrok) a kupní ceny (Zdroj: Agrarberichte 1998 bis 2002 des Landes Mecklenburg-vorpommern)

Znak (hledisko)		Jednotka	1997	1999	2001
Zemědělsky využívaná půda		ha	1.348.821	1.361.714	1.353.796
Nájem	rozsah propachtované zemědělské půdy	%	88,5	86,7	83,7
	průměrné nájemné	€/ha zeměd. půdy	85	93	101
Nákup	počet vlastnických přeměn	ks	2.732	2.654	2.921
	rozsah ploch	ha	25.597	25.045	26.200
	průměrná nákupní cena	€/ha	2.818	3.415	3.918

Zemědělské využití půdy a vývoj zisku v M. – V.

S připojením NDR k SRN a tím k Evropskému společenství se radikálně změnily rámcové podmínky pro agrární produkci. Na místo státně řízeného plánovaného hospodářství s pevnými cenami výrobce nastoupil systém, u kterého nabídka a poptávka určují cenu. Stát jen hledá stabilizaci tržního rádu (nákup určitých agrárních produktů – intervence, kvóty, plánované fondy).

Obzvláště zřetelnou je tato změna vzorů (paradigmat) u dočasných úhorů, které mají působit na jedné straně jako prostředek redukce množství a na druhé straně jsou předpokladem pro nárok zemědělských podniků na platby od EU. To v EU platí od zemědělské reformy z roku 1992 jako charakteristický rys evropské agrární politiky. S nejmladší reformou společné agrární politiky „Agenda 2000“ mají být uplatněny úhrady za pozastavení práce na úhorech a zpoplatněn CO2 kredit. Budou zvýšeny vyrovnávací platby za obilí. Všechny ostatní druhy plodin s výjimkou „bílkovinných (proteinových) rostlin“ budou přizpůsobeny úrovni vyrovnávací

platby za obilí.

Je nutné zdůraznit, že tyto vyrovnávací platby nepředstavují v žádném případě –jako ve všeobecných jazykových znalostech prémie (ve smyslu ocenění zvláštních výkonů), nýbrž vyrovnání za intervenční pokles cen. Teprve během zasedání agrární ministerské rady 25. a 26.6. 2003 v Luxemburu v rámci poločasu hodnocení (Midterm Review) Agendou 2000 uzavřené „Cross compliance“ jsou přímé platby částečně vázány na dodržení kroků ohledně životního prostředí, ochrany zvířat a kvality. Z toho vyplývá, že dobrá odborná praxe v zemědělství je určována podobnými kritérii.

V tab. 5 je učiněn pokus představit působení měnících se rámcových podmínek na strukturu plodin

*Tab. 5: Změny ve využití půdy v M. – P. od 1991 do 2001
(Zdroj: Agrarberichte Mecklenburg-Vorpommern 1991 bis 2003)*

Hospodářský systém		Řízené hospodářství	Tržní hospodářství		
			Společná agrární politika (GAP)	EU-Agrární reforma z roku 1992	„Agenda 2000“
		1989/1990	1991/1992	1993 - 1999	2000 - 2002
orná půda		ha	1.131.000	1.155.000	1.060.000
Z toho	obilí	%	54,6	51,1	50,3
	pícniny		18,0	15,4	10,9
	okopaniny		13,2	6,6	4,9
	olejníny		7,2	16,0	19,7
	luskoviny		1,4	0,4	1,9
	plochy uvedené do klidu		0	9,5	11,6
					8,9

Procentuální pokles pěstování obilí v letech 91-92 ve srovnání s 89-90 byl proto, že s přechodem k tržnímu hospodářství nebyla produkce obilí na místech se slabším výnosem více konkurenceschopná. Teprve se zvýšením plošné prémie za obilí v průběhu Agendy 2000 se pěstování obilí zase zřetelně rozšířilo.

Nápadné je, že výměra pícnin stále ubývá a nedávno se dokonce zmenšila více než na polovinu. Důvodem jsou od r. 1990 pokles produkce zvířat i reglementace stran EU (plánové počty pro výkrm skotu mléčné kvóty). Podniky také byly v procesu změn struktury kapitálově slabé, a nemohli uskutečnit potřebné investice do produkce zvířat.

Pokles pěstování okopanin má také souvislost se zavedením kvót (kvóta pro cukrovku, pro bramborový škrob), stejně jako má souvislost s nadprůměrně vysokými náklady na technickou výbavu- na produkci a na uskladnění okopanin. Země M-V se v minulých letech snažila dosáhnout rozšíření pěstování okopanin četnými podpůrnými opatřeními. Bohužel Agendou 2000 došlo k poklesu minimální ceny za bramborový škrob o 15%. Naproti tomu je potěšitelné, že rozsah pěstování luštěnin po poklesu v letech 91-92 mírně stoupal.

Vítězové vývoje minulých 15 let jsou jednoznačně olejníny, jejichž podíl na obdělávané půdě se ve srovnání s 89-90 téměř ztrojnásobil, takže mezičím z fytosanitárního hlediska byl dosažen maximální možný rozsah pěstování. V podnicích orientovaných na tržní plodiny jsou pravidlem osevní postupy (ozimá pšenice-ozimý ječmen-ozimá řepka nebo ozimá pšenice-ozimá pšenice-ozimá řepka). Ještě větší problémy jsou na lehčích půdách s málo možných následných plodin ozimé žito jako následná plodina po ozimé řepce.

V tab.6 je vývoj výnosů vybraných plodin ve spojení s dříve uvedenými změnami v pěstitelském vztahu realizované průměrné.

Tab. 6: Vývoj výnosů vybraných plodin v M. – V. od 1991 do 2001 ve se SRN

Druhy plodin			1985-1990	1991-1992	1993-1999	2000-2001
			q/ha			
S vyrovnávacími platbami EU	obilí	Meklenbursko-Pomořansko	43,7	50,6	62,3	69,0
		Německo	54,0	56,6	62,0	67,6
	Řepka ozimá	Meklenbursko-Pomořansko	29,6	28,8	31,3	37,6
		Německo	30,0	29,4	30,6	35,3
Neregulováno ²⁾	Brambor	Meklenbursko-Pomořansko	244,5	215,6	307,8	372,5
		Německo	276,2 ¹⁾	300,5	350,0	411,6
Regulováno přes dovozní cla	Cukrová řepa	Meklenbursko-Pomořansko	314,5	388,5	436,8	486,2
		Německo	k.A.	488,5	513,7	583,8

¹⁾ 1986-1991

²⁾ s výjimkou bramborového škrobu

Budou-li průměrné výnosy předcházejícího časového úseku bez rozdílu 100=, je zřetelné, že v M. - V. je u zrnin docíleno vyššího tempa růstu než v SRN. U okopanin se proti tomu ukaže rozdílný obraz. U brambor byl v průměru let 91-92 dokonce zaznamenán pokles ve srovnání s předcházející periodou 85-90.

Potom bylo dosaženo zřetelně vyššího tempa růstu. U řepky byl výnosový přírůstek zpočátku pod spolkovým průměrem.

Podniky orientované na zrniny. se velmi brzy po vzniku jednotné SRN přiřadily k výnosové úrovni starých spolkových zemí. Obzvláště u ozimé řepky byl překročen spolkový průměr o 2% (93-99), dokonce o 7% (00-01). Při pěstování tohoto druhu plodin patří M. – V. ke spolkovým zemím s nejvyššími výnosy. Spolkový průměru nemohlo být dosaženo u okopanin. Přiřazením ke spolkovému průměru by zde bylo možné jen tehdy, když by byly nevýhody jako stanoviště, nižší množství srážek a půdní kvalita odstraněny závlahami, nákupem techniky) a výběrem vhodných stanovišť.

Použitá literatura

- 10 Jahre Landwirtschaftsanpassungsgesetz-In: Neue Landwirtschaft (2000)7. – S. 26
 DOLUSCHITZ, R.; SCHWENNINGER, R.: Ein Zweiteinkommen durch Landwirtschaft -In:
Bauernzeitung 44(2003-03-21)12. – S. 15-16
 WISSING, P.: Perspektiven für Agrargenossenschaften-In: Neue Landwirtschaft (2000)3. –S.
 18-24

Kontaktní adresa

Dr. Wolfgang RÖHL, Schloss SCHWERIN; 190 53 SCHWERIN, SRN;
 e-mail: Wolfgang.Roehl@landtag-mv.de